

DOI: <https://doi.org/>
УДК: 271.2.327(477:[470+571])

Світлана Кагамлик
кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
Київський національний університет ім. Т.Шевченка
(Київ, Україна), kagam@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4732-1410>

Єпископ Веніамін (Сахновський): духовно-релігійна та культурно-просвітницька діяльність

Анотація. Метою статті є аналіз життя й діяльності єпископа Веніаміна (Сахновського), виявлення специфіки його архіпастирського служіння на теренах Коломенської, В'ятської, Воронежської єпархій, реконструкція кола оточення та спілкування. **Новизна дослідження.** Уперше в українській історичній науці розглянуто постать архієрея, обґрунтовано його українське походження та специфіку архіпастирської діяльності згідно з українськими традиціями. **Методологія** базується на поєднанні методів і принципів історизму, системності, культурно-історичної типології. За допомогою історично-антропологічного методу з'ясовано ієрархію духовних цінностей та змодельовано соціальний портрет єпископа. **Висновки.** Життєві віхи, духовно-релігійна, культурно-просвітницька діяльність та коло спілкування ієрарха підтверджують його українське походження й духовне служіння згідно з національними традиціями. Архієрей підтримував тісні контакти з вихованцями Києво-Могилянської академії – київським архієпископом Рафаїлом (Заборовським), чернігівським єпископом Амвросієм (Дубневичем), ростовським митрополитом Арсенієм (Мацієвичем) та ін. Архіпастирська діяльність його на теренах різних російських єпархій засвідчує, що він продовжував просвітницькі заходи своїх попередників і сучасників – архієреїв-українців, у започаткуванні й розвитку шкіл-семінарій, забезпеченні їх викликаними з Києва та Чернігова учительськими кадрами. У сфері місійної діяльності єпископ Веніамін не обмежувався звичним для того часу виконанням указів Синоду, а виявляв ініціативу щодо християнізації удмуртів, матеріального забезпечення місії, у тому числі власними коштами, захисту від утисків татар і місцевих властей.

Ключові слова: православна церква, єпископ Веніамін (Сахновський), Коломна, В'ятка, Воронеж, Києво-Могилянська академія, місіонерство.

Епоха Просвітництва з її культом розуму й тісним переплетінням церковних і світських елементів розкрила плеяду церковних діячів-українців, відомих багатогранністю творчих інтересів і сфер діяльності, які примножували своїми здобутками культуру, духовність, ширили місійну справу на безкрайніх просторах Російської імперії. Проте історичні розвідки про них відрізняються крайньою нерівномірністю. Порівняно з такими постатями, як Димитрій (Туптало), Стефан (Яворський), Феофан (Прокопович), дослідження біографій яких стало проблемою міжнародного рівня, досі ще є ієрархи, відомості про котрих обмежуються короткими біографічними даними, а їхні імена здебільшого залишаються поза увагою сучасних істориків. Серед тих, хто залишився «в тіні», – колоритний образ Веніаміна (Сахновського),

визначного як широкою географією свого архіпастирського служіння – на теренах Коломенської, В'ятської, Воронежської єпархій, так і активною духовно-просвітницькою діяльністю, що залишила яскравий слід в історії та культурі українського, російського, молдавського народів.

Віхи життя й архіпастирська діяльність Веніаміна (Сахновського) зацікавили церковних істориків уже на початку XIX ст., щоправда на рівні суто біографічних даних. Так, архієпископ Амвросій (Орнатський) в історії російської ієрархії подав стисло інформацію про зверхників російських єпархій, у тому числі про Веніаміна як очільника Коломенської, В'ятської та Воронежської єпархій¹. Надалі інформація про нього фігурувала лише контекстно, головним чином у часописах краєзнавчого характеру, де публікувалися церковно-історичні огляди єпархій і духовних навчальних закладів. З'являлися статті у церковних виданнях². Матеріали до історії В'ятської єпархії зібрав Платон (Любарський), додавши коротку характеристику про її очільників³. Зі світських дослідників дорадянського періоду варто відзначити П.Лупова, який у викладі процесу християнізації В'ятського краю коротко охарактеризував місійну діяльність єпископа Веніаміна, зокрема його роль у наверненні удмуртів⁴. Постаті в'ятських архіпастирів зацікавили й письменника М.Лескова, що навів цікаві факти з їхніх біографій, у тому числі Сахновського⁵. Певні аспекти культурно-просвітницької та іншої діяльності архієрея висвітлили у своїх дослідженнях П.Знаменський, К.Харлампович⁶.

У радянський період дослідження у царині історії церкви не проводилися. Цю лакуну заповнила пострадянська історіографія, головним чином російська, яка продовжила традицію дослідників XIX ст. Так, М.Комолов створив цикл студій про воронезьких архіпастирів, у тому числі Веніаміна (Сахновського)⁷. В.Помелов охарактеризував дії єпископа як зверхника В'ятської єпархії, зокрема, у відродженні семінарії у Хлинові⁸. Сфері місійної діяльності архієрея на цих теренах присвятив статтю М.Орлов⁹. Певну інформацію про ієрарха як представника російської церкви можна знайти також на єпархіальних сайтах і у сучасній «Православній енциклопедії»¹⁰.

¹ Амвросий (Орнатский). История российской иерархии. – Ч.1. – Москва, 1807. – С.191, 198, 247–248.

² Пинегин Г. Материалы для истории Вятской епархии // Вятские епархиальные ведомости. – 1865. – №17. – С.520–521; *Его же*. История Вятской духовной семинарии // Там же. – 1868. – №4. – С.63–67; Иероним (Фармаковский). Материалы для истории Вятской епархии // Там же. – 1863. – №4. – С.111–130; №5. – С.146–152; Самбукин Д. Преосвященный Вениамин, 6-й епископ воронежский // Воронежские епархиальные ведомости. – 1870. – №12. – С.565–571; №13. – С.603–614; №23. – С.1031–1039.

³ Платон (Любарский). Любопытное известие о Вятской епархии и о бывших в ней архиереях с начала и поныне // Сборник древностей Казанской епархии и других присюдамятных обстоятельств. – Казань, 1868. – С.161–193.

⁴ Луппов П. Христианство у вотяков со времени первых исторических известий о них до XIX в. – Санкт-Петербург, 1899. – С.116–158.

⁵ Лесков М. Святительские тени // Исторический вестник. – 1881. – №5. – С.53–69.

⁶ Знаменский П. Духовные школы в России до реформы 1808 г. – Казань, 1881. – С.166; Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Т.1. – Казань, 1914. – С.525, 541–542, 592, 700, 712, 714, 763.

⁷ Комолов Н. Воронежские архиереи середины XVIII в. // Из истории воронежского края. – Вып.7. – Воронеж, 1998. – С.64–72; Комолов Н. Еп. Вениамин (Сахновский) // Воронежские архипастыри от свт. Митрофана до наших дней. – Воронеж, 2003. – С.128–137.

⁸ Помелов В. Просветительская деятельность Русской православной церкви (начало – вторая треть XVIII в.) // Религии народов Вятского края. – Киров, 2006. – С.136–139.

⁹ Орлов М. Миссионерская деятельность вятского епископа Вениамина Сахновского // Вестник Удмуртского университета: Серия «История и филология». – 2020. – Т.30. – Ч.1. – С.131–139.

¹⁰ Алексеев А. Вениамин (Сахновский) // Православная энциклопедия. – Т.7. – Москва, 2004. – С.646–647.

Водночас сучасна українська історична наука обійшла увагою постать Веніаміна (Сахновського). Винятком є невелика біограма ієрарха в нашій монографії¹¹, що головним чином мотивувало дати у цій публікації розлогіший виклад особливостей духовного служіння саме в українському контексті. Відповідно, метою статті ставиться комплексний аналіз життя й діяльності єпископа Веніаміна, виявлення специфіки його архіпастирського служіння, реконструкція кола оточення та спілкування. У цьому контексті визнано за доцільне окремо розглянути версії походження, початок його духовного служіння як флотського ієромонаха, духовно-релігійну й культурно-просвітницьку діяльність в архієрейському сані на теренах Коломенської, В'ятської, Воронежської єпархій. Окремим завданням ставиться з'ясувати за допомогою історично-антропологічного методу ієрархію духовних цінностей архієрея та змоделювати його соціальний портрет.

Походження

Попри доволі значну увагу російської історіографії до особи архієрея, передусім у царині місійної діяльності на теренах В'ятської єпархії, окремі аспекти його життя й діяльності донині викликають жваву дискусію серед церковних істориків і краєзнавців. Одним із них стало питання щодо походження Веніаміна. Так, Амвросій (Орнатський), який подав найперші відомості про його особу, у переліку архієреїв В'ятської єпархії називав його «родом серб'янин»¹², а серед зверхників Коломенської єпархії – «родом из волохов»¹³. Імовірно, це послужило для наступників Орнатського приводом для суперечливих даних щодо походження архієрея. Зокрема Платон (Любарський) у переліку ієрархів В'ятської єпархії про нього невпевнено зазначив: «Сказуют, что он природою был волох, прозывался Сахновским»¹⁴. Архімандрит Димитрій (Самбікін) у своєму короткому нарисі про Веніаміна (Сахновського) як про очільника Воронежської єпархії зазначав, що він народився у сербському місті Косові, був сином протоієрея, хоча при цьому згадував і «волоську» версію Любарського¹⁵. Г.Пінегін у матеріалах до історії В'ятської єпархії стверджував, що Сахновський за походженням волох¹⁶, а К.Харлампович узагалі називав його румуном¹⁷.

Першим, хто припустив українське походження Веніаміна, став анонімний автор його життєпису, опублікованого 1902 р. Відкидаючи всі попередні версії, він зазначив, що насправді Сахновський не був ані сербом, ані волохом, а «походив із Південно-Західної Росії, може бути – із Галичини», мотивуючи це тим, що його прізвище аж ніяк не сербського, болгарського чи румунського походження¹⁸. Цю ж версію підтримав сучасний російський дослідник, біограф воронезьких архієреїв М.Комолов¹⁹. Проте для автора життєпису Веніаміна (Сахновського) у «Православній енциклопедії» О.Алексеева ця думка не виявилася достатньо обґрунтованою, тому він виклав обидві версії – сербську й українську²⁰.

¹¹ Кагамлик С. Українська православна ієрархія XVII–XVIII ст.: інтелектуальний та духовний виміри. – К., 2018. – С.577–579.

¹² Амвросий (Орнатский). История российской иерархии. – С.191.

¹³ Там же. – С.247.

¹⁴ Платон (Любарский). Любопытное известие о Вятской епархии... – С.175.

¹⁵ Самбикин Д. Пресвященный Вениамин, 6-й епископ воронежский. – С.565.

¹⁶ Пинегин Г. Материалы для истории Вятской епархии... – С.520.

¹⁷ Харлампович К. Малороссийское влияние... – С.541.

¹⁸ Єпископ Вениамин Сахновский // Воронежские епархиальные ведомости. – 1902. – №18. – С.425.

¹⁹ Комолов Н. Еп. Вениамин (Сахновский)... – С.128.

²⁰ Алексеев А. Вениамин (Сахновский). – С.646.

Переконаливою видається саме українська версія, позаяк вона відповідає і власним свідченням Сахновського – «из поповичей Волошской земли города Снятина, родом из Косова»²¹. Ідеться про містечко Косів поблизу Снятина (тепер райцентр на Івано-Франківщині) на межі з Молдавським князівством. На користь української версії свідчать також факти діяльності Сахновського в архієрейському сані та контакти преосвященного, про які згадаємо нижче.

Мотивуючи широку палітру версій походження Сахновського, варто зауважити насамперед на неоднозначності трактування терміна «волоський». За середньовічною традицією Молдавське князівство, у тому числі й Буковину, яка входила до його складу, називали Волощиною, а її жителів – волохами. Один із перших українських етнографів Г.Купчанка, акцентуючи на самоідентифікації буковинців як волохів, зазначав, що «волоські князі, бояри та духовні позаводили межі руським народом в Буковині всякі свої волоські звичаї і порядки»²². Водночас існувало приднаїнське князівство Валахія, яке в українській традиції носило назву Мунтенія. У 1859 р. воно було об'єднане з Молдавією. На плутанину з цими назвами звертав увагу і М.Грушевський: «В ужитку безнастанно мішались самі назви: Молдавія і Мунтенія, Волощина і Валахія»²³. Отже поясненням різних поглядів на походження Веніаміна (Сахновського) могли стати асимілятивні процеси в етноконтактних зонах – місцях мішаного проживання. У такому ключі сучасні дослідники аналізують специфіку ідентифікаційних процесів на Буковині²⁴. Саме таким було місто Снятин, що знаходилося на межі Галичини з Буковиною й Молдавією та неподалік від Румунії.

Служіння у Воронежі

Скупі свідчення про початкові віхи біографії Веніаміна (в миру Василь Сахновський) дають можливість стверджувати, що він навчався у Волощині в місцевих католицьких школах. Згодом, як стверджував Д.Самбікін²⁵, він таємно від батьків вирушив у Росію до свого земляка воронезького та елецького митрополита Пахомія (Шпаковського), з яким міг познайомитися ще під час навчання. Окремі біографи Сахновського вважають Шпаковського сербом чи волохом як архімандрита Романівського Бесериканського монастиря (нині Нямецький повіт у Румунії). Водночас анонімний автор життєпису Сахновського стверджував, що Пахомій, як і сам Веніамін, походив із Південної Русі, тобто з України, а у «сусідній Мордовлахії» знайшов прихисток «від жахів єзуїтського й уніатського фанатизму»²⁶. Примітно, що місцевість, де знаходилася очолювана Шпаковським Романівська Бесериканська обитель, пізніше привабила преподобного Паїсія (Величковського), який упродовж п'ятнадцяти років (1779–1794 рр.) був настоятелем Нямецького монастиря і провадив там активну перекладацьку діяльність.

Митрополит Пахомій усіляко сприяв просуванню свого земляка по щаблях духовного служіння. У березні 1718 р. він постриг Сахновського у чернецтво під іменем Веніаміна, а згодом висвятив його на ієродиякона та ієромонаха, в якому

²¹ Описание архива Александро-Невской лавры за время царствования императора Петра Великого. – Т.3. – Санкт-Петербург, 1916. – С.198.

²² Див.: Луцан І. Самоідентифікація буковинців: вплив етнічного і релігійного чинників // Релігія та соціум. – 2012. – №2(8). – С.147.

²³ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.9. – Кн.1. – Нью-Йорк, 1957. – С.485.

²⁴ Луцан І. Самоідентифікація буковинців: вплив етнічного і релігійного чинників. – С.147.

²⁵ Самбікин Д. Преосвященный Вениамин, 6-й епископ воронежский. – С.569.

²⁶ Епископ Вениамин Сахновский. – С.425.

сані він і служив при Воронежському архієрейському домі. Проте у січні 1722 р. Веніамін висловив бажання повернутися на батьківщину, мотивуючи це тим, що під час постригу він прийняв обітницю, «чтоб жить ему в Волоской земль [...] в Бесериканском монастырь»²⁷. Вибір Сахновським цього монастиря можна пояснити як відносною близькістю до місця його народження – Снятина, так і авторитетністю обителі, якою свого часу управляв його духовний наставник Пахомій (Шпаковський). Імовірно, ієромонах Веніамін дізнався про наміри викликати його до Санкт-Петербурга, і з метою уникнення цього просив увільнення на Волощину. Інша версія бажання Сахновського покинути Воронежський архієрейський дім – ускладнення в керівництві єпархією, що виникли в його духовного патрона. Як засвідчують джерела, упродовж 1722 р. митрополит Пахомій подав до Синоду 6 доповідних «о затрудненіях, которыя он встрѣчает в управленіи приписными церквами и монастырями, как со стороны атамана Фролова и Донскаго войска, так и со стороны бѣлаго и чернаго духовенства»²⁸. Проте Синод не відреагував на ці звернення. І хоча сам преосвящений дав дозвіл на від'їзд свого підлеглого²⁹, наміри Сахновського несподівано змінилися.

Флотський обер-ієромонах

Уже в лютому 1722 р. Веніамін (Сахновський) значився у штаті Олександрівського монастиря і просив «подможных денег» нарівні з ієромонахами, узятими з інших архієрейських резиденцій та єпархіальних монастирів³⁰. Попри безпосередні обов'язки на флоті Сахновський, як свідчать документи архіву Олександрівської лаври, провадив культурно-просвітницьку справу – «занимался переводами с волошского на славянский»³¹.

Варто зазначити, що у XVIII ст. служіння на флоті було перехідним шаблоном перед архієрейською хіротонією для багатьох відомих духовних осіб з українців. Окрім Веніаміна (Сахновського) флотськими обер-ієромонахами були Досифей (Богданович-Любинський), Гавриїл (Бужинський), Варлаам (Ванатович), Лаврентій (Горка), Антоній (Ілляшевич), Інокентій (Кульчицький), Арсеній (Мацієвич), Маркел (Родишевський), Іларіон (Роголевський), Рафаїл (Заборовський).

Становище обер-ієромонахів було особливо впливовим і почесним на той час. Вони безпосередньо спілкувалися з Синодом, доповідаючи про свою діяльність, яка регламентувалася спеціальною інструкцією із 17 пунктів, що затверджувалася на найвищому рівні. Перед початком флотської служби обер-ієромонахи складали присягу, яка за змістом нагадувала архієрейську. Зокрема кожен із них зобов'язувався «врученное ему стадо словесных отец пасти и управляти со всяким усердіем и тщаніем и вѣренному ему церковному и монастырскому правленію прилежати безлѣнностно»³².

У 1725 р. Веніамін (Сахновський) служив на фрегаті «Амстердам-Галей» разом з обер-ієромонахом Рафаїлом (Заборовським)³³, який також походив із західноукра-

²⁷ Описание документов и дел, хранящихся в архиве Св. Правительствующего Синода (далі – Описание... Синода). – Т.2 (1722 г.). – Ч.1. – Санкт-Петербург, 1879. – Ст.182–183.

²⁸ Там же. – Ст.158–163.

²⁹ Там же. – Ст.183.

³⁰ Там же. – Ст.369, 1185–1186.

³¹ Описание архива Александровской лавры за время царствования императора Петра Великого. – Санкт-Петербург, 1916. – Т.3. – С.198.

³² Самбикин Д. Преосвященный Вениамин, 6-й епископ воронежский. – С.566.

³³ Описание... Синода. – Т.2 (1722 г.). – Ч.1. – Ст.1186.

їнських земель. Це знайомство стало знаковим для Веніаміна – обох духовних осіб поєднали тісні взаємовідносини на довгі роки. Коли Заборовський став єпископом псковським, ізборським і нарвським, він наблизив до себе Сахновського й у липні 1726 р. надав йому сан архімандрита Святогорського Успенського монастиря Псковської єпархії – як нагороду «за труды на флотской службе». У 1728 р. обидва брали участь у церемонії поховання цесарівни Анни Петрівни. Із воцарінням Анни Іоаннівни Сахновського помітили при дворі. За рішенням імператриці у червні 1730 р. його було переведено настоятелем до Псково-Печерського Успенського монастиря.

На чолі Коломенської єпархії

Впливові контакти сприяли хіротонії Веніаміна (Сахновського) на єпископа коломенського й каширського, яке відбулося 25 липня 1731 р. в московському Успенському соборі. Однією з найперших справ архієрея стала реорганізація 1731 р. Коломенської архієрейської школи у семінарію³⁴. Із наміром підвищити рівень школи він прагнув забезпечити її українськими викладачами з доброю освітою: постриг у ченці вихованця Чернігівського колегіуму Платона Петрункевича як потенційного викладача. Проте згодом його було призначено суддею духовної консисторії³⁵, а викладачем став Лук'ян Стасевич, який спочатку навчався в Києві, а завершував освіту в Московській академії³⁶. Окрім нього учителював Іоасаф Козьмін із московських студентів³⁷. Примітно, що за правління Веніаміна школа утримувалася не за державний кошт, а з прибутків архієрейського дому³⁸. Просвітницькі устремління єпископа засвідчило також його розпорядження про виявлення стародруків, котрі збереглися в єпархіальних храмах³⁹.

Попри активну просвітницьку діяльність у Сахновського виникли ускладнення в керівництві єпархією: у 1733 р. Синод виніс йому догану за «непорядочныя вымышления»⁴⁰, що дає підстави припустити певну самотійність єпископа Веніаміна у справах, а це не схвалювалося у вищих колах влади.

Місійно-просвітницька діяльність серед удмуртів

18 травня 1739 р. Веніаміна було переведено на в'ятську кафедру. Подібні призначення архієрей-українці розцінювали як заслання, тому, очевидно, що й Сахновський потрапив туди не з власної волі. Плани російських можновладців, починаючи з Петра I, щодо включення до «активів» Російської імперії неправославно-го населення Поволжя мали реалізовуватися головним чином силами церковних діячів українського походження.

Специфіка В'ятської єпархії, населеної нехристиянськими народами, вимагала від її зверхників приділяти чимало уваги місійній діяльності. Важливо зазначити, що архієрей-місіонери з українців були освіченими людьми, знали на мовах

³⁴ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии (далі – Акты и документы...). – Т.1. – Ч.2. – К., 1904. – С.400.

³⁵ Описание... Синода. – Т.16 (1736 г.). – Санкт-Петербург, 1906. – Ст.114–117.

³⁶ Акты и документы... – Т.1. – Ч.2. – С.400.

³⁷ Российский государственный исторический архив (далі – РГИА). – Ф.796. – Оп.14. – Д.386. – 24 л.; Харламович К. Малороссийское влияние... – С.712.

³⁸ Самбикин Д. Преосвященный Вениамин, 6-й епископ воронежский. – С.567.

³⁹ РГИА. – Ф.796. – Оп.14. – Д.125. – 6 л.

⁴⁰ Епископ Вениамин Сахновский. – С.434.

«язичницьких» народів, були обізнані з основами медицини, щоб уберегти новонавернених від «медичної магії» лам і шаманів, також розумілися на іконописі, щоб постачати у храми ікони, уміли перекладати богослужбові книги тощо.

Окремі випадки охрещення удмуртів мали місце вже за попередників Веніаміна, однак лише за його архіпастирства відбувся початок масового навернення місцевого населення у християнство. Безпосереднім поштовхом до організації цього процесу стала справа новоохрещеного удмурта Єрмака⁴¹.

Матеріали засвідчують, що християнізація удмуртів мала неоднозначний характер. М. Орлов, який досліджував це питання, зазначав, що, з одного боку, справи про найперших охрещених удмуртів свідчили про зацікавлення цього народу православ'ям⁴². Іншою обставиною, яка прискорила інтенсивне навернення язичників, стало оголошення рекрутського набору в російську армію: удмурти оголошували себе християнами, що давало їм підставу уникнути війська та інші пільги. Так, весною 1741 р., у розпал рекрутування, християнство прийняло 288 осіб⁴³. Тобто мотиви християнізації мали передусім практичний характер. Нарешті, масовому охрещенню сприяла безпосередня діяльність єпископа Веніаміна, який піклувався проблемами новонавернених, клопотався про виплату їм державного жалування, про звільнення від рекрутського набору, часто особисто виплачував подушні збори з охрещених.

31 січня 1740 р. Веніамін (Сахновський) подав Синоду свої пропозиції щодо охрещення удмуртів у 9 пунктах⁴⁴. Так, преосвященний пропонував надати пільги щойно вихрещеним на рівні Казанської єпархії й виділяти кошти на будівництво храмів і церковні потреби з В'ятської провінційної канцелярії, «пока тѣ новокрещенные в христіанской вѣрѣ утвердятся». У цьому ж донесенні повідомив про перші результати своєї місійної діяльності:

«С приѣзду моего в Вятскую епархію, Богу тако споспѣшествующу, из оных-же иновѣрцов Отяков воспріяли святое крещеніе в христіанскую вѣру греческаго исповѣданія мужеска тридесять шесть, женска девятнадцать, итого пятьдесят пять человек, которым выдавано вмѣсто указаго жалованья от кельи моеї мужескому полу по рублю, а женскому полу по пятидесять копѣек человекѣ»⁴⁵.

30 червня 1740 р. єпископ Веніамін доповідав Синоду, що з прибуттям його до В'ятки «немалое число вотяков крестилось и нынѣ едва не всѣ вотяки желают принять св. крещеніе»⁴⁶, при цьому нарікав на перешкоди від татар, які «русским людям, которые к подушной переписи за ними татарами написаны в их татарских деревнях, чинят великія обиды и тѣснотѣ». За словами преосвященного, «живут эти русскіе в великом угнѣтеніи и церковнаго пѣнія не часто слышают», а світська влада В'ятської провінції не лише не сприяє наверненню місцевих язичників, а й чинить цьому перепони⁴⁷. Унаслідок цього подання Сахновського Синод звернувся до Сенату про запровадження інституту стряпчих від В'ятського архієрейського дому для клопотання у справах новонавернених удмуртів, відокремлення їх від

⁴¹ Луппов П. Християнство у вотяков... – С.112.

⁴² Орлов М. Миссионерская деятельность вятского епископа Вениамина Сахновского. – С.133.

⁴³ Там же.

⁴⁴ Описание... Синода. – Т.1 (1642–1721). – Санкт-Петербург, 1868. – Приложение XV.

⁴⁵ Там же. – Ст.СХІХ.

⁴⁶ Там же. – Ст.144.

⁴⁷ Там же. – Ст.144–145.

татар, надання новоохрещеним платні та звільнення від зборів. Проте Сенат не дав відповіді на це звернення Синоду.

Заходи єпископа сприяли тому, що удмурти не поодинці, а родинами наверталися у православ'я. Так, в указі єпископа Веніаміна ігумену Верхочепецького монастиря Йосифу значилося:

«Сего декабря 13 дня, его преосвященству в поданном доношении Верхочепецкой отяцкой нижней доли от отяков [...] написано: желают де они из истинной своей воли, а не из принуждения, из своей иновѣрческой, отяцкой вѣры во святую православную, греческаго закона вѣру и воспріяти святое крещеніе с женами и дѣтьми своими, по пріобщенному при том доношении реестру, и требовали они как их, так и жен с дѣтьми, кому его преосвященство приказать соизволил, святым крещеньем окрестить»⁴⁸.

У лютому 1741 р. єпископ доповідав Синоду, що він зі своїх келейних коштів заплатив подушний збір за новоохрещених, а також просив дозволити витратити на їхні потреби зібрані з дітей духовництва штрафні гроші⁴⁹. Наступного року Сахновський звернувся з клопотанням про надання охрещеним трирічної пільги згідно з імператорським указом 1740 р., прагнув захистити їх від утисків місцевих властей⁵⁰.

Загалом на потреби навернених єпископ Веніамін витратив понад 1 тис. руб. власних коштів⁵¹. Із надісланих преосвященим до Синоду відомостей про новоохрещених видно, що в 1739 р. прийняли православ'я 28, у 1740 р. – 153, а в 1741 р. – 461 особа⁵². Для окремих навернених башкирів та удмуртів преосвящений передбачив певні кошти у своєму духовному заповіті⁵³. Невипадково багато з них обрали для себе імена і прізвища на честь архієрея – Владикін і Веніамінов – як його похресники.

Характеризуючи процес християнізації на теренах В'ятської єпархії, М. Орлов описав архієрейські поїздки Веніаміна (Сахновського) до удмуртських поселень і підкреслив, що важливим результатом місійної діяльності єпископа стало влаштування ним першої в історії удмуртів православної парафії у с. Єлово⁵⁴.

Єпископ також докладав зусиль для примноження храмів у В'ятській єпархії: лише впродовж 1740 р. було устатковано й освячено 7 церков, окрім того виготовлено 900-пудовий дзвін при В'ятському кафедральному соборі, що на ті часи було великою рідкістю⁵⁵. У 1741 р. єпископ доповідав про будівництво церкви для новоохрещених і відсутність коштів для її забезпечення книгами й церковним начинням, позаяк «архієрейской домовою казны за отсылкою в коллегію економіи не имѣется»⁵⁶.

Веніамін (Сахновський) турбувався також про відновлення В'ятської семінарії, яка після смерті його попередника – єпископа-українця Лаврентія (Горки)

⁴⁸ Самбикин Д. Преосвященный Вениамин, 6-й епископ воронежский. – С.1038.

⁴⁹ Описание... Синода. – Т.21 (1741 г.). – Санкт-Петербург, 1913. – Ст.121–122.

⁵⁰ Там же. – Т.22 (1742 г.). – Москва, 1915. – Ст.330, 428.

⁵¹ Епископ Вениамин Сахновский. – С.443.

⁵² Описание... Синода. – Т.21 (1741 г.). – Ст.235.

⁵³ Там же – Т.23 (1743 г.). – Санкт-Петербург, 1911. – Ст.201.

⁵⁴ Орлов М. Миссионерская деятельность вятского епископа Вениамина Сахновского. – С.131–139.

⁵⁵ Самбикин Д. Преосвященный Вениамин, 6-й епископ воронежский. – С.1039.

⁵⁶ Описание... Синода. – Т.21 (1741 г.). – Ст.443–444.

перебувала у занепаді⁵⁷. У церковній пресі за 1868 р. відклалася документальні свідчення про організацію архієреєм навчального процесу, що зустрічало опір місцевого населення, тому йому доводилося запроваджувати доволі жорсткі методи з метою забезпечення школи учнями. Зокрема, щоб повернути тих, хто самовільно залишив школу, єпископ видавав спеціальним уповноваженим «строжайшіє указы о сыску бѣжавших». Вони, своєю чергою, доповідали про «жестокое упрямство и нестерпимое грубиянство» підлеглого духівництва⁵⁸. Місцеві священники сприймало навчання як покарання, і щоб його уникнути записували дітей у селянський стан і військову службу. Єпископ наказав таких осіб вислати на заслання, а їхніх дітей віддати у солдати. Синод, якому регулярно надходили повідомлення Сахновського, хоч загалом схвалив наміри преосвященного, проте полегшив покарання для духівництва⁵⁹. Водночас єпископ піклувався про найбільш вразливих учнів – забезпечував їх житлом, харчуванням, книгами за власні кошти. Відомі факти купівлі ним посібників для школи – «Елементарів», «Альварів», «Кнапіумів» та ін.⁶⁰

У пошуках викладачів Сахновський звернувся до Києва й у відповідь на його прохання у В'ятку направили студентів Кирила Жуковського й Назара Хорошевича: перший читав філософію, а другий учителював у молодших класах⁶¹. Окрім цього, із Чернігова архієрей «виписав» в єпископа Амвросія (Дубневича) учителя місцевого колегіуму Лазаря Богословського⁶². У штаті семінарії також значився Михайло Фіницький із київських студентів, який викладав у старших класах семінарії ще за попередника Сахновського на в'ятській кафедрі – Лаврентія (Горки)⁶³.

На коронації нової імператриці Єлизавети (25 квітня 1742 р.) єпископа Веніаміна за ревність у місійній справі було відзначено панагією з особистим портретом монархині. Водночас вона висловила бажання перевести Сахновського ближче до столиці – саме тоді у Воронежі зі смертю єпископа Іоакима звільнилася архієрейська кафедра.

Повернення до Воронежа в архієрейському сані

Символічно, що останнім призначенням Веніаміна (Сахновського) стало місце, звідки почалося його духовне служіння. Саме тут він 25 років тому отримав чернецький постриг від єпископа воронезького та елецького Пахомія (Шпаковського), який залишив його при своїй архієрейській резиденції. Тому, отримавши воронезьку кафедру, Сахновський виявив особливу активність в архіпастирському служінні – він за день видавав по декілька указів, наслідком яких стало впорядкування епархіальних справ, запровадження чіткого обліку духівництва, ведення метричних книг і сповідних розписів, реформування духовного приказу в духовну консисторію і т. ін.⁶⁴

За своє недовге керівництво (з усіх зверхників Воронезької єпархії правління Сахновського було найкоротшим – усього 116 днів), як і на теренах попередніх єпархій, архієрей виявив себе ревнителем духовної освіти: розвинув місцеву латинську школу, започаткував латино-слов'янське училище в Острогоську. Примітно,

⁵⁷ Знаменский П. Духовные школы в России до реформы 1808 г. – Казань, 1881. – С.166.

⁵⁸ Пинегин Г. История Вятской духовной семинарии. – С.63–64.

⁵⁹ Описание... Синода. – Т.21 (1741 г.). – Ст.626.

⁶⁰ Пинегин Г. История Вятской духовной семинарии. – С.66.

⁶¹ Харламович К. Малороссийское влияние... – С.701.

⁶² Самбикин Д. Преосвященный Вениамин, 6-й епископ воронежский. – С.605.

⁶³ Харламович К. Малороссийское влияние... – С.700–701.

⁶⁴ Єпископ Вениамин Сахновский. – С.445.

що у цій справі він вирішив зіпертися на викладачів-українців із попередніх місць свого духовного служіння. Так, Л. Богословський, якого архієрей настановив у сан архімандрита, приїхав разом зі преосвященним з В'ятки, а пізніше з Коломни прибув Л. Стасевич⁶⁵. Окрім них на запрошення єпископа із Києва відправили студента філософії Никифора Костянтиновича. Проте зусилля архієрея щодо реорганізації школи у семінарію перервала його несподівана кончина (29 березня 1743 р.). Остаточо реалізувати ці плани вдалося через два роки наступникові Сахновського єпископові Феофілаксу, котрий 31 травня 1745 р. видав указ про започаткування Воронежської семінарії⁶⁶.

Очевидно, запрошення київських студентів до навчальних закладів Воронежа, як і Коломни та В'ятки – попередніх резиденцій Веніаміна (Сахновського), не обходилося без контактів із київським митрополитом Рафаїлом (Заборовським), патроном Києво-Могилянської академії. Із ним Сахновський підтримував тісні стосунки від часу їхнього знайомства на флоті. Ще одним свідченням взаємовідносин став приїзд до Воронежа ієромонаха Києво-Софійського монастиря Антонія, який відразу отримав відповідальне призначення – скарбника архієрейської кафедри⁶⁷.

За словами історика, Веніамін (Сахновський) «был архиерей праводушен, чистосердечен, щедр, любящий чистоту, возможное как в доме, так и в церкви благолепие и согласное пение, телом статен, громогласен, гостеприимен»⁶⁸. Порівнюючи його діяльність із попередником на в'ятській кафедрі Лаврентієм (Горкою), тогочасний поет писав: «Угасе добротою лампада горяща; / Втора возжеся, равнѣ свѣтити могуща»⁶⁹.

Переконання

У справах синодального архіву відклялися матеріали, які проливають світло на особисті переконання єпископа Веніаміна, які не завжди відображали урядову політику щодо церковно-богослужбової практики. У 1742 р. Синоду стало відомо, що деякі архієреї – митрополити ростовський Арсеній (Мацієвич) і в'ятський Веніамін (Сахновський) – служать «не по греческому и великороссійскому обыкновенію и не по чиновнику архієрейскому», та зажадав від них пояснень. У цьому зв'язку митрополит Арсеній повідомив, що будучи зверхником Тобольської єпархії-митрополії, яку посідали майже безперервно українці, служіння проводилося за українським звичаєм:

«Во время прибытия его на престолоправление в Тобольск, священнослужители архієрейские и соборные, производства великороссійскаго за многопрошедшими лѣты невидавшіе, а по малороссійскому чиноположенію, от антецессоров его утвержденному, обыкшіе, не знали, как в том и поступить, того ради и он, митрополит Арсеній, не видя из того никакой противности церкви святой, приказал отправлять оное производство так-же, как оное утверждено было от антецессоров его, по малороссійскому обыкновенію»⁷⁰.

⁶⁵ Акты и документы... – Т.1. – Ч.2. – С.410.

⁶⁶ Харлампович К. Малороссійское влияние... – С.714–715.

⁶⁷ Самбикин Д. Преосвященный Вениамин, 6-й епископ воронежский. – С.605.

⁶⁸ Платон (Любарский). Любопытное известие о Вятской епархии... – С.175.

⁶⁹ Пинегин Г. История Вятской духовной семинарии. – С.66–67.

⁷⁰ Описание... Синода. – Т.22 (1742 г.). – Москва, 1915. – Ст.793.

Відповідно діяв і єпископ Веніамін. Обом згаданим архієреям було заборонено поставляти священнослужителів «по установившемуся у них обыкновению, а поступать им в том по чиноположению архієрейскому, как в Великороссіи чинится»⁷¹. Отже своїми діями Сахновський ствердив повну єдність з архієреями, які у служінні дотримувалися «малоросійських» звичаїв, і ця обставина промовисто засвідчує його етноконфесійну належність до православної української спільноти.

Духовний заповіт

Веніамін залишив по собі духовний заповіт, який дозволяє реконструювати його коло оточення та спілкування. Це тим більш важливо, що не збереглося приватне листування архієрея. Зокрема єпископ заповів: архієпископові новгородському Амвросієві (Юшкевичу) – великий настінний годинник і шубу з чорнобурки; єпископові псковському Стефанові (Калиновському) – золотий годинник і соболіну рясу; митрополитові ростовському Арсенієві (Мацієвичу) – золотий годинник у футлярі зі статуєю; єпископові суздальському Симонові (Тодорському) – срібний годинник і рясу, підшиту сибірськими білками; єпископові тверському Митрофанові (вірогідно Слотвинському) – золотий годинник і шубу з рисі; архієпископові київському Рафаїлові (Заборовському) та його наступникам на київській кафедрі – велику діамантову панагію з портретом імператриці Єлизавети Петрівни й «полушубок» із куніці. Окрім архієреїв Сахновський згадав у заповіті ще архімандрита московського Донського монастиря Кирила, якому мала відійти штофна ряса і каптан⁷².

Важливо зазначити, що всі зазначені духовні особи мали українське походження, були вихованцями Києво-Могилянської академії. Відомі факти тісного спілкування між собою українців, які досягли на російських теренах найвищих щаблів духовного служіння, зокрема із братії Києво-Печерської лаври, чернечу школу якої пройшла третина ієрархів Російської імперії XVIII ст.⁷³ Саме цей монастир як найавторитетніший з усіх українських обителей, виокремив Сахновський – для його настоятелів призначалася діамантова панагія. Воронежській кафедрі, де преосвященний «принял габит монашескій» – «панагію, крестом сдѣланную, с разными камешками, в которой и часы». За християнською традицією, заповідач проявив благодійність – передбачив значні суми на спомин душі, пожертви біднякам, «нищим по тюрьмам и богадѣльням»⁷⁴.

Окрему увагу у заповіті Веніамін (Сахновський) приділив потребам новоохрещених башкирів та удмуртів: 100 руб. він виділив на будівництво церков; надав кошти окремим «вотьякам»: Стефанові – 20 руб., Никифорові й Максимові – 10 руб. Показово, що преосвященний клопотався і про їхній освітній рівень як майбутніх пастирів, причому не де-небудь, а в Києві. Для цього у заповіті він зазначав: «Башкирца Алексашу отослать в Киев, ради обучения в латинских школах, и вручить преосвященному киевскому, а на всякие ему нужды как в обучении, так и на прочие расходы – 200 руб.»⁷⁵.

По смерті преосвященного залишилася значна як на той час бібліотека (в її складі було близько 90 книг, переважно іноземного походження: 27 «россійской

⁷¹ Там же. – Ст.794.

⁷² Описание... Синода. – Т.23 (1743 г.). – Ст.199–200.

⁷³ Кагамлик С. Киево-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII–XVIII ст.). – К., 2005. – С.166–182.

⁷⁴ Описание... Синода. – Т.23 (1743 г.). – Ст.200.

⁷⁵ Там же. – Ст.201.

печати», 21 латиномовна, 3 польською, по 5 німецькою і французькою, близько 20 італійською, декілька англійською мовами). Щодо книг Сахновський також зробив окремі розпорядження: «Книги, которыя имѣются, отдать: церковныя – в соборную Благовещенскую церковь, а гражданской печати – в домовую казну»⁷⁶.

Заповіт закінчувався такими словами:

«Кромѣ объявленных мною денег, отнюдь никаких больше у меня не имѣется, а кто-бы, по отшествіи моем от сея временныя жизни, за большую сумму денег келейных моих имѣл истязывать, тот пред нелицемѣрным Судією Богом со мною судим да будет; якіе же пожитки, кромѣ вышени-санных, найдутся, оніи вси при здѣшнем Воронежском архіерейском домѣ – сукцессорови моему. Себе же самого в путь вѣчныя жизни приуготовив, всѣх пастырей и сослужителей моих и всѣх прочих духовнаго и мірскаго чина братіи во Христвѣ и благодѣтелей моих, також и сынов паствы моя, аще в чем пред ними, яко подобострастен, согрѣших, чрез спасительныя раны Христовы и нещадно за нас изліянную кровь Его, всемирнѣйшее прося прощенія, молю, да зряще мой гроб, поминают любовь и молят Вседѣтеля Бога, да примет душу мою в вѣчное блаженство»⁷⁷.

У світлі наведеного окреслюється постать архієрея Веніаміна (Сахновського) як неординарної, яскравої особистості, просвітника й місіонера за покликанням. Життєві віхи, адміністративна та просвітницька діяльність, коло спілкування церковного діяча обґрунтовано підтверджують його належність до православної української спільноти. Хоча він особисто не навчався в Києво-Могилянській академії, але, що яскраво засвідчує духовний заповіт преосвященного, підтримував тісні контакти з багатьма її вихованцями.

Архіпастирська діяльність на теренах Коломенської, В'ятської, Воронежської епархій засвідчує, що Веніамін (Сахновський) продовжував просвітницькі заходи своїх попередників і сучасників – архієреїв-українців – у започаткуванні й розвитку шкіл-семінарій, забезпеченні їх викликаними з Києва та Чернігова учителями. У сфері місійної діяльності єпископ не обмежувався звичним для того часу виконанням указів Синоду, а виявляв власну ініціативу щодо заходів для поширення християнства серед удмуртів, матеріального забезпечення місії, у тому числі власними коштами та ін.

REFERENCES

1. Alekseyev, A. (2004). Veniamin (Sakhnovskiy). *Pravoslavnyaya entsiklopediya*, 7, 646–647. Moskva. [in Russian].
2. Kahamlyk, S. (2005). *Kyievo-Pecherska lavra: svit pravoslavnoi dukhovnosti i kultury (XVII–XVIII st.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Kahamlyk, S. (2018). *Ukrainska pravoslavna iierarkhiia XVII–XVIII st.: intelektualnyi ta dukhovnyi vymiry*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Komolov, N. (1998). Voronezhskiyе arkhіyereі serediny XVIII v. *Iz istorii Voronezhskogo kraяa*, 7, 64–72. Voronezh. [in Russian].
5. Komolov, N. (2003). Yep. Veniamin (Sakhnovskiy). *Voronezhskiyе arkhіpastyri ot svt. Mitrofana do nashikh dneя*, 128–137. Voronezh. [in Russian].
6. Lutsan, I. (2012). Samoidentyfikatsiia bukovyntsiv: vplyv etnichnoho i relihiinoho chynnykiv. *Relihiia ta sotsium*, 2(8), 145–152. [in Ukrainian].
7. Orlov, M. (2020). Missionerskaya deyatelnost Vyatskogo yepiskopa Veniamina Sakhnovskogo. *Vestnik Udmurtskogo universiteta: Seriya istoriya i filologiya*, 30, 1, 131–139. [in Russian].
8. Pomelov, V. (2006). Prosvetitskaya deyatelnost Russkoy pravoslavnoy tserkvi (nachalo – vtoraya tret XVIII v.). *Religii narodov Vyatskogo kraяa*, 136–139. [in Russian].

⁷⁶ Там же.

⁷⁷ Там же. – Ст.202.

Svitlana Kahamlyk

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),

Senior Research Fellow,

T.Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine), kagam@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4732-1410>

Bishop Veniamin (Sakhnovskiy): Religious and Cultural-Educational Activities

Abstract. The purpose of this article is established as a complex analysis of life and activity of bishop archiereus Veniamin (Sakhnovskiy), determination of specifics of his archpastoral ministry on the terrenes of Kolomna, Vyatka, and Voronezh eparchies, reconstruction of circle of environment and communication. **A novelty of research** – it has been reiewed the figure of archiereus Veniamin in the Ukrainian historical studies for the first time, it has been reasoned his Ukrainian origin and specifics of archpastoral activity in accordance with the Ukrainian traditions. **The research methodology** is based on a combination of methods and principles of historicism, systematization, cultural and historical typology. The hierarchy of spiritual values was clarified with the help of the historical-anthropological method and the social portrait of Bishop Veniamin was modeled. **Conclusions.** The life milestones, religious and cultural-educational activity, circle of communication of Veniamin confirm his belonging to the Ukrainian Orthodox community and service according to the Ukrainian traditions. Archiereus kept in close touch with Kyiv-Mohyla Academy students – archbishop of Kyiv Rafail (Zaborovskiy), bishop of Chernihiv Amvrosii (Dubnevych), metropolitan of Rostov Arsenii (Matsiievych) and others, as it brightly appears from last will and testament of the preconsecrated. An archpastoral activity of Sakhnovskiy on the terrenes of various Russian eparchies gives evidence of that he has continued education activities of his predecessors and coterporaries archiereuses-Ukrainians – in the beginning and development of schools-seminaries, their provision with the called from Kyiv and Chernihiv scholastic staff. In the field of mission activity, the bishop Veniamin was not limited to customary for that time decrees of the Synod, and showed his own initiative regarding activities for spread of Christianization among the Udmurts, material support of the mission, including support with his personal finances, protection new converts from infringement of the Tatars and local authorities.

Keywords: Orthodox Church, Bishop Veniamin (Sakhnovskiy), Kolomna, Vyatka, Voronezh, Kyiv-Mohyla Academy, missionary work.